

Előterjesztés Orosháza Város Önkormányzat Képviselő-testületének ülésére

Tárgy: pályázat benyújtása az „Orosháza és orosháziak az első világháborúban 1914 – 1918” című album kiadására

Tisztelt Képviselő-testület!

A Közép- és Kelet-európai Történelmi Társaság és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány XX. Század Intézete az első világháború centenáriumi rendezvénysorozata keretében az Első Világháborús Centenáriumi Emlékbizottság megbízásából pályázatot hirdetett az első világháborúval kapcsolatos tudományos művek megjelenésének támogatására. A pályázat célja, hogy előmozdítsa az első világháborúval kapcsolatos társadalom- és történettudományi munkák megjelentetését, és ezáltal is hozzájáruljon a korszakkal kapcsolatos ismeretek bővítéséhez.

Közel három esztendősz készülődés, anyaggyűjtés, kutatás, majd több hónapos összegzés után készült el az *Orosháza és orosháziak az első világháborúban 1914 – 1918* című album. A szerzők igyekeztek hiánypótló tanulmányokat megírni, korabeli fotókat összeszedgetni, igyekeztek eddig ismeretlen könyvtári, múzeumi, levéltári anyagokat föltárni. Az album elkészítésében Dr. Jároli József, Koszorús Oszkár, Erostyák Zoltán, Kocsor János, Szántai Márk, Szemenyei Béla, Ugrai Gábor, Verasztó Antal, Fehér Béla és Liborné Putnoki Edit vettek részt. A könyvet a Nagy Gyula Területi Múzeum fogja kiadni. Az album színopszist jelen előterjesztéshez mellékeljük.

A pályázat benyújtására jogosult szervezet Orosháza Város Önkormányzata. A pályázónak a pályázat benyújtásakor következőket kell vállalnia:

- a megjelent tudományos mű legalább 500 példányban jelenik meg,
- illeszkedik a pályázat által megadott témák valamelyikéhez.

Nyertes pályázat esetén a pályázó szervezetnek a támogatási szerződés megkötéséhez többek között szükséges benyújtani az alábbi dokumentumokat:

- felhatalmazó levél azonnali beszédési megbízásra,
- igazolás a saját forrás rendelkezésre állásáról Képviselő-testületi felhatalmazás alapján tett polgármesteri nyilatkozattal.

A pályázat lehetőséget nyújt az album kiadásához szükséges nyomdai költségek részbeni fedezésére. Az elnyerhető támogatás felső határa bruttó 1.000.000,- Ft. A támogatás formája vissza nem térítendő támogatás, amely a beszámoló vagy részbeszámoló elfogadását megelőzően támogatási előleg formájában folyósítható a pályázó részére (előfinanszírozás). A beadási határidő folyamatos, a rendelkezésre álló források keretéig.

A könyv nyomdai költsége (A4 méret, (205x285 mm), 135 grammos műnyomó papíron, 500 példány esetében 2.800.350,- Ft + ÁFA (ebben az esetben az ÁFA 5%), vagyis bruttó 2.940.368,- Ft. Az Önkormányzat a maximális bruttó 1.000.000,- Ft támogatásra kíván pályázatot benyújtani, amelynek elnyerése esetén az önrész

bruttó 1.940.368,- Ft lesz. A pályázat benyújtásához önrész nem szükséges, azonban a bírálat során előnyt jelent, ha a pályázó önrészt is vállal a pályázati tevékenységek megvalósításához. Az önrész teljes összegére Orosháza Város Önkormányzata a 4/2016. (II.15.) önkormányzati rendeletének 2. számú tájékoztató tábla XIV. Kulturális szolgáltatások 6. Első világháború centenáriumi megemlékezése költségvetési előirányzatot biztosít fedezetet.

Kérem a Tisztelt Képviselő-testületet az előterjesztés megtárgyalására és alábbi határozati javaslat elfogadására.

Határozati javaslat:

Orosháza Város Önkormányzat Képviselő-testülete

- 1.) dönt arról, hogy az Orosháza és orosháziak az első világháborúban 1914 – 1918 című album kiadására a Közép- és Kelet-európai Történelmi Társaság és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány által kiírt KKETTKK-CP-01 azonosító számú pályázati felhívásra bruttó 1.000.000,- Ft összegű, vissza nem térítendő támogatás elnyerésére irányuló pályázatot nyújt be,
- 2.) biztosítja nyertes pályázat esetén a szükséges önrészt bruttó 1.940.368,- Ft összeg erejéig Orosháza Város Önkormányzata 4/2016. (II.15.) önkormányzati rendeletének 2. számú tájékoztató tábla XIV. Kulturális szolgáltatások 6. Első világháború centenáriumi megemlékezése költségvetési előirányzatot biztosított kerete terhére,
- 3.) felhatalmazza Dávid Zoltán polgármestert az azonnali beszédési megbízásra vonatkozó felhatalmazó levél aláírására az elnyert támogatási összeg erejéig.

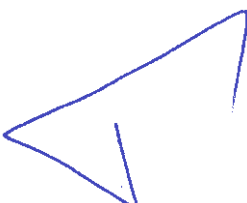
Végrehajtásért felelős:

Patyi Gábor csoportvezető és Rózsa Zoltán igazgató a pályázat benyújtásáért és megvalósításáért

Godár Andrea irodavezető a pénzügyi fedezet biztosításáért

Határidő: azonnal

Orosháza, 2016. június 8.

Fejes Róbertné
alpolgármester

Orosháza és orosháziak az első világháborúban 1914 – 1918

Lektorálta: Dr. Jároli József

Szerk.: Koszorús Oszkár

Írták: Erostyák Zoltán, Kocsor János, Koszorús Oszkár, Szántai Márk,
Szemenyei Béla, Ugrai Gábor, Verasztó Antal

Fotó és reprodukció: Fehér Béla

Névmutató: Líborné Putnoki Edit

ISBN 978-963-88816-2-5

Közel három esztendő készülődés, anyaggyűjtés, kutatás, majd több hónapos összegzés után készült el az *Orosháza és orosháziak az első világháborúban 1914 – 1918* című album. Az a cél vezérelt bennünket, hogy a mai nemzedék jobban megismerje városunk történetének ezt a fejezetét. A szerzők igyekeztek hiánypótló tanulmányokat megírni, korabeli fotókat összeszedgetni, igyekeztek eddig ismeretlen könyvtári, múzeumi, levéltári anyagokat föltárni.

Eltelt egy évszázad, ahogy akkoriban nevezték az első világháborút, a „nagy háborút” óta. Emlékezünk. Emlékezünk a háború vérzivatarában elesettekre, a túlélőkre, a nagyapákra, dédapákra, rokonokra, orosháziakra.

Orosháza első világháborús emberveszteségét 1500 főre becsülhetjük. Az 1920-as évek összesítése után (1156 fő hősi halott) még sokan reménykedtek, a magáról életjelet nem adó, esetleg fogságba esett fiú, a férj, a családapa hazaérkezésében.

A négy esztendő meghaladó világháború különböző frontjain, a monarchia déli szögletétől az északi részéig, az orosz fronttól az olasz frontig mindenüvé odavezényelték az orosháziakat. Esküjükhöz híven férfiasan küzdöttek, élt bennük a győzelem reménye. Azután belefáradtak a nagyon elhúzódó háborúba. A központi hatalmak a háborút végül elvesztették, az Osztrák – Magyar Monarchia szétesett.

A háború nemzetközi és hazai irodalma, az elmúlt évszázadban, áttekinthetetlen méretűvé duzzadt. Orosházáról és a háborút átélő orosháziakról azonban még nem született önálló összefoglaló munka. Sal János 1916-ban írt az igen sok sebesültet ápoló orosházi Vöröskereszt Egylet történetéről, szélesebb körben vált ismertté Kálmán Rezső: *Az orosházi evangélikus hősök emlékezete* című, közel 800 nevet tartalmazó, 1925-ben napvilágot látott füzet. A legtöbb orosházit két gyalogezredbe sorozták be. Békéscsabán adták ki Machalek Pál kötetét a 101. császári és királyi gyalogezredről, az orosházi Demarsik nyomda jelentette meg Bárdi István könyvét a nagyváradi 4-es honvédekről. Az 1920-as évek végén tervezték egy *Orosháza* című monográfia megírását, Kálmán Rezső evangélikus lelkész, egykori tábori lelkész vállalta el a háború történetének földolgozását. A vállalkozás – sajnálatunkra – nem valósult meg.

A Polgári Olvasókör és más egyesületek könyvtárában az orosháziak szomorúan lapozgatták a *Nagy háború írásban és képekben* című album kötetét, a magyar tüzérrel, a magyar gyalogságról szóló kiadványokat, ahol sok orosházi katona életpályáját örökítették meg.

Még a második világháború (1939 – 1945) befejezése után is húsz esztendő telt el, mire 1965-ben megjelent a Nagy Gyula szerkesztette *Orosháza története és néprajza* két terjedelmes kötete, amelyben a szerkesztő egykori gimnáziumi történelem tanára, Fancsovits György összegezte és elemezte az első világháború eseménytörténetét. Ennek is fél évszázada.

I. Orosháza az első világháború, a forradalmak, és a román megszállás idején

Az első világháború volt a világtörténelem első igazán modern háborúja, amelyet joggal nevezhetünk a XX. század őskatasztrófájának. A frontokról vagy a hadifogságából hazatért katonák és azok, akik a hátszágban élték át a vele járó szenvedéseket, több évtizeden át csak Nagy Háborúként emlegették.

Orosháza háború előtti történetéhez bepillantást kell tennünk az országos helyzetre, hiszen érintette a település történetét.

A fejezet a magyarországi viszonytól kiindulva kronologikusan haladva, feltárja a kor társadalmi-, politikai hátterét. Ugyancsak itt kerül összefoglalásra Orosháza társadalmi helyzete a háború alatt és végül a háború végétől Trianonig.

Erostyák Zoltán (történész), Szemenyei Béla (történész)

II. Összefoglaló az 1918-as évről

Orosháza a háború árnyékában, adatok az 1918-as év főbb eseményeiből januártól az őszeomlásig. A fejezetben a népfelkelők, a hadisegély, a katona özvegyek nyugdíja, a hadifoglyok ügye, ösztöndíjak és az Orosházi Hadifogoly Bizottság története kerül feldolgozásra.

Verasztó Antal (helytörténeti kutató)

III. Az Evangélikus Egyházközség helyzete a Nagy Háború éveiben, a korabeli dokumentumok tükrében

A tanulmány elején egy rövid történeti áttekintés az orosházi evangélikusokról. A továbbiakban az Orosházi Evangélikus Egyházközség története következik a háború kitörése előtti fejezettel, ezt követően szigorú kronológia szerint évenként kerül ismertetésre 1914-től 1920-ig.

E tanulmány számos, a digitalizált tartalmak korlátlan elérésének köszönhetően, levéltári adatot tartalmaz Orosházára vonatkozóan.

Koszorús Oszkár (helytörténeti kutató)

IV. A 101. császári és királyi gyalogezred orosházi katonái és hátszáguk

Ebben a háborúban, amit a kortársak „Nagy háború” néven emlegettek, az orosházi férfiak döntő többségét a 101. császári és királyi gyalogezredbe sorozták be. Ez az ezred gyakorlatilag végigküzdötte a világháborút, 1914 augusztusától, 1918 októberéig 52 hónapon keresztül harcolt több fronton is. 1914-ben a szerbek ellen vitték őket, majd még ugyanabban az évben az oroszok ellen küldték őket a keleti frontra. 1916-ban kerültek először

az Alpokba, itt a korábbi szövetséges olasz hadsereg ellen vették fel a harcot, de hamarosan újra a keleti fronton találjuk őket. 1918-ban, a háború utolsó évét a keleti fronton harcolva kezdték, majd májusban érkeztek meg az olasz frontra, innen indultak haza, és 1918. november 16-án érkeztek meg végleg Békéscsabára.

A tanulmány első része a gyalogság, a szárazföldi hadtest felszereltségét és alakulását ismerteti.

A tanulmány második része 1914-től 1918-ig az egyes frontokon történt, a 101-es gyalogezredet érintő eseményeket dolgozza fel. Ebben a fejezetben kerül felsorolásra a háború éveiben hősi halált halt gyalogos katonák felsorolása.

Ugrai Gábor (történész)

V. Adalékok az orosházi négyes honvédek történetéhez

A háború alatt az orosháziaiak közül a 101-esek után a legtöbben a 4-es honvéd gyalogezredben harcoltak. E tény a világháborút átélő lakosok körében közismert volt, s ezt tükrözi az evangélikus egyház által 1925-ben összeállított – már akkor sem teljes – Hősök névjegyzéke is¹. Az akkor összeírt 773 hősi halott 42%-a 101-es gyalogezredbeli, 34%-a 4-es honvéd volt. Indokolt tehát, hogy a békéscsabai központú 101-esek mellett a nagyváradi székhelyű honvéd alakulat küzdelmeiről is megemlékezzünk.

A nagyváradi Magyar Királyi 4. Honvéd Gyalogezredről már több könyv, írás is megjelent, a legteljesebb az ezred két világháború között kiadott emlékalbuma.² A budapesti Hadtörténeti Levéltárban az ezred iratanyagából azonban csak minimális töredékes anyagot őriznek, így az ezred történetét bármily kis adalékkal kiegészíteni ma már csak fáradságos kutatómunkával lehet. Még inkább így van ez, ha egy település négyes honvédjeinek sorsát kívánjuk nyomon követni. Az 1950-es években az egykori Magyar Királyi Honvédség állományának törzslapjait elégették, ezért ma már ahhoz is sokszor szerencse kell, hogy megmondjuk, őseink közül ki melyik alakulatban szolgált. Segítségünkre lehetnek az újságok.

A tanulmány következő részében a 4 honvéd gyalogezred történetét ismerhetjük meg a frontok helyszínei szerinti rendszerezésben.

A tanulmány utolsó fejezete egy adattár, melyben a sajtóban megjelenő, a 4 honvéd ezredhez kapcsolódó híreket dolgozza fel.

Kocsor János (történész-muzeológus)

¹

¹ Nagy Gyula Területi Múzeum. Hősök névjegyzéke. Leltári szám: 92.1.90. Ezúton szeretnék köszönetet mondani a múzeum dolgozóinak a jegyzék digitális változatának rendelkezésemre bocsátásáért.

² Négyes honvédek fegyverben. Kiadta Makkay (Machalek) Pál. Békéscsaba 1934.

VI. Gondolatok egy háborús levelezés margójára - Győri Dani József első világháborús katona levelezésének feldolgozása (1915 december - 1916 március)

Jelen forráselemző dolgozat tárgya Győri-Dani József (1882–1928) első világháborús katona levelezésének feldolgozása. Nem kevesebbet vállal tehát ez az írás, minthogy az első világháborús katona unokája, Győri-Dani József (1939) által rendelkezésemre bocsátott, 1915–16-ból származó levelezés egyes darabjait megpróbálom párbeszédbe léptetni egymással, oly módon, hogy ezek a szövegek belehelyeződjenek egy tágabb, az országos és nemzetközi események felől olvasható struktúrába.

Munkám során elsősorban arra koncentráltam, hogy Győri-Dani József (1939) közlése és a fennmaradt levelezés nyomán végigkövessem egy első világháborús katona pályáját és egy korszak jellemző vonásait. A személyes sorsok tanulmányozása révén kaphatunk választ a következő kérdésekre: hogyan élte meg az egyén a háború megpróbáltatásait? Milyen kérdések foglalkoztatták az első világháború alatt a katonákat és a hátszágban maradókat? Milyen gyakori a levélváltás és jellemzően mi a témájuk a vizsgált leveleknek? E rendkívül értékes szubjektív forrásanyag a tekintetben bír igen nagy jelentőséggel, hogy ezekből az egykorú írásokból a kor átlagemberének gondolkodásmódjára, a háborús mindennapok keresztmetszetére vonatkozóan nyerhetünk információkat. Fontos dokumentumok ezek, hiszen nem retrospektív nézőpontból íródott emlékiratok, amelyekben egy, az emlékezet által utólagosan konstruált kép tükröződik, hanem valós idejű közléseket tartalmazó levélgyűjtemény.

A szakirodalom állásfoglalása szerint a háború első éveiben született levelezések rendszerint a győzelembe vetett hit hangján szólnak, a hadba vonulók kezdeti lelkesedését azonban a háború szörnyűségei és az otthon maradottak bizonytalan helyzete hamar lelohasztotta. 1915–16 fordulóján már megfogalmazódtak a háborúval kapcsolatos negatív hangok: a háború mielőbbi befejezésének igénye jellemző ezekben az években. E szemléletbeli váltásra jó példát ad az általam vizsgált levelezés is. A hivatalos propaganda által elvárt lelkesedés, hit és optimista elszántság helyett a levelek sorainak keletkezésekor már csak bizonytalanság és elkeseredettség, és a mielőbbi hazatérés reménye fogalmazódik meg e szövegekben.³

Győri-Dani József 1882-ben született Orosházán, Győri-Dani József és Verasztó Julianna evangélikus szülők házasságából. Hat testvér közül József volt a legidősebb. A szülők földművesek voltak az akkori hódmezővásárhelyi pusztán⁴ Gyulamező határában, az

3

¹ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, 2010: 107.

4

aranyadalmi dűlőben volt a tanyájuk és a gazdaságuk. A Győri-Dani famíliát nagygazda családként tarthatjuk számon, az unoka közlése szerint körülbelül 100 katasztrális hold földdel rendelkeztek.

Győri-Dani József harminchárom évesen kapta meg a katonai behívót, amely felkavarta az addig békés családi életet. Ekkor már négy gyermek édesapja, a legidősebb (és egyben egyetlen fiúgyermek) nyolc hónapos, a legidősebb lány hatéves volt. A családi emlékezet és a dokumentumok tanúsága alapján Győri-Dani József a második háborús év végén, 1915. december 16-án vonult be katonának: előbb Békéscsabára, majd onnan a csehországi Neuhausba vitték, a 101-es gyalogezred első századába.

A feldolgozott levelezésben huszonhét olyan levél vagy levelezőlap található, amelyet Győri-Dani József számára írtak. A levelek feladója az esetek döntő többségében a feleség, Győri-Dani Józsefné volt, de ezek mellett néhány esetben találunk a testvérektől (Győri-Dani Jánostól és Sándortól), valamint Szita Imrétől és az apóstól, Fehér Dávidtól származó üzeneteket is. Az alábbiakban kísérletet teszek e levelek legfontosabb gondolatainak összegzésére annak érdekében, hogy képet kapjunk 1915/1916 fordulójáról és az 1916-os év első három hónapjáról; hogy ráláthassunk: a vizsgált levelezés hogyan tud belehelyezkedni a korról kialakult tudásunkba, miként árnyalja, milyen további aspektusait mutatja az adott időszak gondolkodásának és mindennapjainak.

Szántai Márk (SZTE történelem mesterszakos hallgató)

VII. Egy matróz levelei az első világháborúból. Bajzáth Gyula levelezései

Az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum I. világháborús képeslap gyűjteménye 300 db, abban az időben árusított lapból áll. Az egyik csoportba azok vannak, melyeken nincs írás, a másik csoportba azok, melyeket írással láttak el. Ezek száma 83 db. Adattári jelzete 764-2005 és 847-2005 közötti számokon található. A képeslapok elemzése előtt – a tengerészetről alkotott kép teljesebbé tételeként – vizsgáljuk a Monarchia haditengerészetét és a matrózok életét. A haditengerészet életének bemutatására a múzeumi gyűjteményből származó képeslapok szolgálnak.

A múzeum 1970-ben vásárlás útján jutott hozzá az 1913 és 1932 között íródott képeslapoknak, melyek Bajzáth Gyula mezőtúri matróz levelezését tartalmazzák.

A szövegek nagy része levél:

Feladó: Bajzáth Gyula.

Címzett: Bajzáth Sándorné 52 db levél.

Bajzáth Sándor 14 db levél.

Bajzáth Gyulának szól 2 db levél.

Címzett: Bajzáth Sándorné.

¹ A mai Kardoskút területe.

Imrétől: 1 db levél.
Lászlótól: 1db levél.
Bajzáth Bélától 1db levél.
László Józseftől: 1 db levél.
Takács Lajostól: 1 db levél.
Takács Imrének írta Takács Lajos: 1 db levél.
Takács Ilonkának írta Kasza Barnay: 2 db levél.
Takács Lajosnak írta Jenő: 1 db levél.
Lipták Mihály: 1db levél.

Ebből az összefoglalásból egyértelműen kitűnik, hogy a levelek nagyobb részét Bajzáth Gyula bátyjának és sógorasszonyának, Ilonkának írta. A Bajzáth-család Mezőtúron lakott. Elemezzük, hogy hogyan hatott a háború Bajzáth Gyula életére, a család egyik tagjára.

Erostyák Zoltán (történész), Szemenyei Béla (történész)

VIII. világháborús hősök emlékhelyei Orosházán. Hősök temetője, emlékkövek, emléktáblák, Hősök Szobra

Összegyűjtöttük az I. Világháborúhoz kapcsolódó rendezvényeket, a városban található hősök temetőjét, az emlékműveket és emléktáblákat.

E tanulmány felekezetek szerint veszi számba az emlékhelyeket, névszerint felsorolva az azokon található hősi halottakat. Az emlékművek történetét, az átadási ünnepségeket is ismerteti számos helyen.

A háború vége óta számos ünnepség, megemlékezés volt Orosházán, jelen tanulmány a legjelentősebbeket dolgozza fel, főként a közelmúltra visszatekintve.

Verasztó Antal (helytörténeti kutató)

Egyéb fényképek, dokumentumok

A kutatások során számos a témához tartozó fénykép, képeslap, fotó került elő, melyeket részben az egyes szerzők a tanulmányaikban, vagy azok mellékleteként használtak fel. Összesen 69 db kép pedig egy közös mellékletben került felhasználásra, hiszen sok közülük több helyen is szerepelhetne.

Névmutató

A kötetet névmutató teszi teljesebbé. A tanulmányokban **szereplő** személynevek kerülnek be a mutatóba, ahol a fellelhetőség oldalszámaért történik hivatkozás. A tanulmánykötet több aspektusból vizsgálja az első világháború helyi történetét, több helyen szerepelnek az érintett személyek, így lehet az egyes résztvevőkről számos információt gyűjteni.